

Η ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ «ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ :
1465/1927» ΤΟΥ VICTOR SCHOLDERER ΕΓΙΝΕ ΜΕ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΟΥ Δ. ΜΑΤΘΙΟΠΟΥΛΟΥ.
ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ ΜΕ ΤΗΝ ΓΡΑΜΜΑΤΟΣΕΙΡΑ CFS DIDOT
ΣΕ 13/15 ΣΤΙΓΜΕΣ. ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΜΕ ΛΙΘΟΓΡΑΦΙΑ/OFFSET ΑΠΟ ΤΟΝ ΜΙΜΗ
ΜΑΝΟΥΣΑΚΗ ΣΕ ΧΑΡΤΙ CHAMOIS 120 GSM ΓΙΑ ΤΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΚΑΙ
ΑΚΟΥΑΡΕΛΛΑ 360 GSM ΓΙΑ ΤΟ ΕΞΩΦΥΛΛΟ. Η ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ ΕΓΙΝΕ ΑΠΟ
ΤΟΝ ΓΙΩΡΓΟ ΔΕΛΗΔΗΜΗΤΡΙΟΥ. ΤΗΝ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ
ΕΠΙΜΕΛΗΘΗΚΕ Ο ΚΛΗΜΗΣ ΜΑΣΤΟΡΙΔΗΣ. ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ
ΣΤΗΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΣΕ 900 ΑΝΤΙΤΥΠΑ ΚΑΙ 100
ΑΡΙΘΜΗΜΕΝΑ ΠΑΝΟΔΕΤΑ ΤΟΝ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟ
ΤΟΥ ΧΙΛΙΑ ΕΝΝΙΑΚΟΣΙΑ
ΕΝΝΕΝΗΝΤΑ
ΤΕΣΣΕΡΑ.

ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1465/1927

ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ
ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1465/1927

ΠΑΝΟΜΟΙΟΤΥΠΑ
ΜΙΑΣ ΕΚΘΕΣΗΣ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΠΟΥ ΚΑΤΑΓΡΑΦΟΥΝ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΒΡΕΤΑΝΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ

1927

Ίστορική Είσαγωγή
VICTOR SCHOLDERER

Ήπίσης:

VICTOR SCHOLDERER 1880/1971

Martin Davies

καί

ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ 'NEW HELLENIC'

ΤΟΥ VICTOR SCHOLDERER

John H. Bowman

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΚΑΙ
ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ
Γιώργος Δ. Ματθιόπουλος

Τυποφιλία / Έλληνική Τυπογραφία

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΣΤΟΡΙΔΗ

Θεσσαλονίκη 1994

Τ.Ε.Ι. ΑΘΗΝΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Αρ. εισ. 14572

Τίτλος πρωτοτύπου: Victor Scholderer,
GREEK PRINTING
TYPES: 1465 / 1927
British Library, 1927.

ISBN: 960-7285-12-3

© Βιβλία / Έκδόσεις Κλήμη Μαστορίδη,
Μακεδονίας 57, 546 44 Θεσσαλονίκη.
Τηλ.: 031 84 3934, Fax.: 031 85 5012

ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗ

Ἐξήνταεπτὰ χρόνια μᾶς χωρίζουν ἀπὸ τότε ποὺ ἔγινε στὸ Βρετανικὸ Μουσείο μία ἔκθεση βιβλίων μὲ θέμα τὴν ἀνάπτυξη τῶν Ἑλληνικῶν Τυπογραφικῶν Στοιχείων καὶ ὁ Victor Scholderer ἔγραψε αὐτὴ τὴ συνοπτικὴ, ἀλλὰ τόσο πλούσια σὲ ὕλικό, ἐργασία του. Σ' αὐτὸ τὸ χρονικὸ διάστημα πολλὰ ἔχουν ἀλλάξει στὴν τεχνολογία καὶ τὴν αἰσθητικὴ τῆς τυπογραφίας διεθνῶς. Γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ ὅμως, στὴ χώρα μας βρισκόμαστε ἀπροετοίμαστοι ν' ἀφομοιώσουμε τὸ καινούργιο, γιατί ἀγνοοῦμε τὸ ἴδιο μας τὸ παρελθόν.

Ἐκατοντάδες νέοι ἄνθρωποι ἀποφοιτοῦν κάθε χρόνο ἀπὸ τὶς δημόσιες καὶ τὶς ἰδιωτικὲς σχολὲς γραφικῶν τεχνῶν καὶ πολλοὶ περισσότεροι ἐργάζονται ἤδη σὲ ἀτελιέ, ἐκδοτικὸς οἶκους, ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ, χωρὶς νὰ γνωρίζουν ὄχι μόνο τὴν ἱστορικὴ διαμόρφωση τῶν ἑλληνικῶν τυπογραφικῶν στοιχείων καὶ τῶν προσώπων ποὺ τὰ σχεδίασαν, ἀλλὰ οὔτε καὶ τὰ αἰσθητικὰ κριτήρια ποὺ ἐπέδρασαν καὶ ἐπιδρῶν ἐπάνω τους. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ σημερινὴ λυπηρὴ εἰκόνα τῆς διαστρέβλωσης τῶν τυπογραφικῶν στοιχείων στὴν προκρούστεια κλίνη τῶν ἠλεκτρονικῶν ὑπολογιστῶν καὶ τῆς ἀποθέωσης τῆς ἑλληνοποίησης' λατινικῶν γραμματοσειρῶν στὸ ὄνομα τῆς ἄκριτης καὶ κακῶς ἐννοούμενης πρωτοτυπίας. Ἡ παρούσα μετάφραση ξεκίνησε μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ ἐνώσει ξανά τὸ σήμερα μὲ τὴ μακραίωνη τυπογραφικὴ παράδοση ποὺ κινδυνεύει νὰ ξεχαστεῖ.

Βέβαια πρέπει νὰ ἔχουμε ὑπ' ὄψη μας ὅτι οἱ ἀπόψεις τοῦ συγγραφέα, ὅσον ἀφορᾷ τὸ σχέδιο καὶ τὴν αἰσθητικὴ τῶν ἑλληνικῶν τυπογραφικῶν γραμμάτων, ἀντανανκλοῦν μιὰ δυτικὴ ματιὰ καὶ ἐκφράζουν τυπογραφικὲς ἀντιλήψεις ποὺ ἔχουν γιὰ μέτρο τους τὸ λατινικὸ ὄρθιο στοιχεῖο, κάτι ποὺ σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει σὲ προκατειλημμένες ἱστορικὲς ἐρμηνεῖες ἢ σὲ αὐστηρὴ κριτικὴ γραμματοσειρῶν, ὅπως αὐτὴ τοῦ Didot ποὺ στὰ ἑλληνικὰ μάτια, κατὰ γενικὴ ὁμολογία, θεωρεῖται ἰδιαίτερα ὁμορφη. Παρ' ὅλα αὐτὰ ἡ ἐργασία τοῦ Victor Scholderer παραμένει ὑποδειγματικὴ καὶ μοναδικὴ στὸ περιεχόμενό της, προσφέροντάς μας μιὰ ὀλοκληρωμένη ἀνασκόπηση τοῦ θέματος, χωρὶς νὰ χρειάζεται νὰ προστρέχουμε σὲ πολλὰ διαφορετικὲς καὶ συχνὰ δυσπρόσιτες πηγές. Μιὰ μελέτη ὅμως ποὺ καλύπτει μισὴ χιλιετηρίδα συμβάντων καὶ προσώπων φυσικὸ εἶναι ν' ἀναφέρεται ἐπὶ τροχάδην σὲ μιὰ πλειάδα ὀνομάτων ποὺ πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἐλάχιστα γνωστὰ στὸ ἑλληνικὸ κοινό. Θεωρήθηκε λοιπὸν ἀπαραίτητο νὰ συμπληρωθεῖ ἡ ἔκδοση μ' ἓνα παράρτημα ἐπιλεγμένων βιογραφικῶν σημειωμάτων γιὰ νὰ βοηθήσει τὸν ἀναγνώστη νὰ παρακολουθήσει πιὸ ἐμπεριστατωμένα τὰ ἱστορικὰ δρώμενα.

Ἐγινε προσπάθεια ὥστε ἡ μετάφραση ἀλλὰ κι ὅλη ἡ ἐπιμέλεια τῆς ἔκδοσης νὰ διατηρήσει ὅσο τὸ δυνατὸ τὸ ὕφος καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ πρωτοτύπου. Οἱ φωτογραφήσεις τῶν πανομοιοτύπων ἔγιναν ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ ἔκδοση τοῦ 1927 χάρις στὴν ὑποδειγματικὴ φροντίδα τοῦ φίλου καὶ συνάδελφου κ. Τάσου Πολίτη. Φυσικὰ ἡ ποιότητα τῆς φωτολιθογραφίας δὲν μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ μὲ τὴν τελειότητα τῆς κολοτυπίας ποὺ χρησιμοποιήθηκε στὸ πρωτότυπο καὶ μάλιστα μὲ μοντέλα τὰ ἴδια τὰ ἀρχέτυπα βιβλία, ἀλλὰ πιστεύω ὅτι δὲν ὑστερεῖ ὑπερβολικὰ ἀπὸ τὴ γενικότερη εἰκόνα. Ἡ ἑλληνικὴ γραμματοσειρὰ 'GFS Didot' ποὺ χρησιμοποιεῖται στὰ κείμενα ἔχει σχεδιαστεῖ ἠλεκτρονικὰ γιὰ λογαριασμὸ τῆς Ἑταιρείας Ἑλληνικῶν Τυπογραφικῶν Στοιχείων ἀπὸ τὸν γράφοντα, μὲ τὴν καλλιτεχνικὴ ἐπιμέλεια τοῦ ζωγράφου καὶ χαρακτῆ κ. Τάκη

ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗ

Κατσουλίδη. Τὰ λατινικὰ στοιχεῖα τῆς 'GFS Didot' ἔχουν βασιστεῖ στὰ 'Palatino' τοῦ Hermann Zapf καὶ δείχνουν, πιστεύω, νὰ ταιριάζουν ἱκανοποιητικὰ μέσα στὸ ἐλληνικὸ κείμενο. Γιὰ τὴν ἀπόδοση ὅλων τῶν ἐλληνικῶν τίτλων, ὅπου στὴν ἀγγλικὴ ἔκδοση εἶχαν πρωτοχρησιμοποιηθεῖ τὰ 'New Hellenic' τοῦ Victor Scholderer, στὴν ἐλληνικὴ χρησιμοποιοῦνται τὰ 'GFS Neohellenic', μιὰ ἠλεκτρονικὴ ἐπανέκδοση τῶν 'New Hellenic' ποὺ σχεδιάστηκε ἐπίσης ἀπὸ τοὺς προαναφερόμενους γιὰ τὴν Ε.Ε.Τ.Σ. καὶ τὴν 'Ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία'.

Εἶναι ἰδιαίτερα τιμητικὸ ποὺ ὁ Dr. Martin Davies, Ἐπιμελητὴς τῶν Ἀρχετύπων Ἐκδόσεων τῆς Βρετανικῆς Βιβλιοθήκης —στὴν ὁποία ἔχει ἐνσωματωθεῖ ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου ἀπὸ τὸ 1973— δέχθηκε πρόθυμα νὰ ἐμπλουτίσει τὴν ἐλληνικὴ ἔκδοση μὲ μιὰ σύντομη ἀναφορὰ στὸ μακροχρόνιο ἔργο τοῦ Victor Scholderer. Τὸν εὐχαριστῶ θερμὰ γιὰ τὴν προσφορά του καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἀνεκτίμητη συμβολή του στὴν προετοιμασία τῆς ἔκδοσης. Ἐπίσης πολλὲς εὐχαριστίες ὀφείλω καὶ στὸν Dr. John H. Bowman ποὺ μὲ τὴν ἴδια προθυμία προσφέρθηκε νὰ ὀλοκληρώσει τὴν ἔκδοση μὲ ἱστορικὰ σχόλια γιὰ τὸ σχεδιασμὸ καὶ τὴν παραγωγὴ τῶν στοιχείων 'New Hellenic'.

Αἰσθάνομαι ὑποχρεωμένος νὰ εὐχαριστήσω τὸν πρόεδρο τοῦ Ἑλληνικοῦ Λογοτεχνικοῦ καὶ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου κ. Μάνο Χαριτᾶτο ποὺ εὐγενῶς διέθεσε τὴν πρωτότυπη ἀγγλικὴ ἔκδοση γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς μετάφρασης καὶ τῆς ἔκδοσης. Ἐπίσης, μιὰ σειρὰ ἀπὸ πολῦτιμους συνεργάτες προσέφεραν πρόθυμα τὶς ὑπηρεσίες τους καὶ τοὺς εὐγνωμονῶ γι' αὐτό. Ἰδιαίτερα θὰ ἤθελα ν' ἀναφερθῶ στὴν κ. Ἐλένη Τσιάλτα ποὺ δακτυλογράφησε τὰ χειρόγραφα καὶ ἀνέλαβε τὶς πρῶτες κοπιώδεις διορθώσεις, τὸν κ. Φίλιππο Ἡλιοῦ καὶ τὴν κ. Πόπη Πολέμη ποὺ μὲ βοήθησαν μὲ πολῦτιμες κριτικὲς παρατηρήσεις. Ἐπιπλέον, ἰδιαίτερα εὐχαριστῶ τὸν κ. Ἀγαμέμνονα Τσελῖκα ποὺ ἔκλειψε λίγο ἀπὸ τὸν πολῦτιμο χρόνο του κι ἔκανε τὴν τελικὴ ἐπιμέλεια τῶν κειμένων.

Τέλος, ἀλλὰ ὄχι καὶ τελευταῖον, εὐχαριστῶ ἐγκάρδια τὸν ἐκδότη, φίλο καὶ τυπογραφικὸ «συνοδοιπόρο» κ. Κλήμη Μαστορίδη ποὺ ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ στάθηκε δίπλα σ' αὐτὴ τὴν προσπάθεια, τὴν ἐνέταξε στὸ ἐκδοτικὸ του πρόγραμμα *Τυποφιλία*, μοῦ διέθεσε πολῦτιμες βιβλιογραφικὲς πηγὲς καὶ ἔκανε ὅ,τι ἦταν δυνατὸ γιὰ τὴν πραγματοποίησιν αὐτῆς τῆς ἔκδοσης.

Ἀθῆνα, 30 Ἰουνίου 1994

Γ. Δ. Μ.

VICTOR SCHOLDERER 1880-1971

του
MARTIN DAVIES

Ο Julius Victor Scholderer γεννήθηκε τὸ 1880 στὸ Λονδίνο ἀλλὰ καὶ οἱ δύο του γονεῖς ἦταν Γερμανοί. Αὐτὸς ὁ συνδυασμὸς θὰ ἔδινε στὸ μελλοντικὸ βιβλιογράφο δύο σημαντικὰ πλεονεκτήματα· μία ἀγγλική παιδεία σὲ κλασσικὲς σπουδὲς καὶ μιὰ ἀπταιστήτη γνώση τῆς γερμανικῆς γλώσσας. Μετὰ τὴ φοίτησή του στὸ St. Paul's School τοῦ Λονδίνου, ὁ Victor Scholderer σπούδασε Κλασσικὴ Φιλολογία στὸ Trinity College τῆς Ὁξφόρδης, ἀποφοιτῶντας τὸ 1903. Ἀπὸ τὴν Ὁξφόρδη ἐπίσης, δέκα περίπου χρόνια πρὶν, εἶχε ἔρθει στὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο ὁ νεαρὸς Robert Proctor, τὸ βιβλιογραφικὸ ἔργο τοῦ ὁποῖου γιὰ τὴν ὁμαδοποίηση καὶ τὴν ὁργάνωση τῶν κατηγοριῶν τῶν ἐντύπων βιβλίων τοῦ 19 αἰῶνα θὰ ἐπαναστατικοποιοῦσε τὴν μελέτη τῶν ἀρχετύπων ἐκδόσεων. Ἡ ὁργάνωση τοῦ καταλόγου τοῦ Proctor γιὰ τὰ βιβλία ποὺ δὲν εἶχαν ἐνδειξη τυπογράφου ἢ χρονολογία ἦταν ἓνα ἐπίτευγμα ποὺ ὁδήγησε τοὺς διευθύνοντες τοῦ Μουσείου ν' ἀποφασίσουν τὴ συγκρότηση ἑνὸς πλήρους καταλόγου. Ἐνας τέτοιος κατάλογος προοριζόταν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ νὰ λειτουργήσει ὄχι μόνον ὡς τὸ ἀρχεῖο μίας συλλογῆς ἀλλὰ καὶ νὰ γινόταν ἓνας ὁδηγὸς καὶ χάρτης ὅλων τῶν ἐκδόσεων τοῦ δέκατου πέμπτου αἰῶνα. Ἄν καὶ ἡ προκαταρκτικὴ ἐργασία ἦταν τοῦ Proctor καὶ ἡ ἀρχικὴ ἰδέα τοῦ ὑποστηρικτῆ του A. W. Pollard, ἡ τελικὴ ἐκτέλεση αὐτοῦ τοῦ τεράστιου ἐγχειρήματος ἦταν σὲ μεγάλο ποσοστὸ τὸ ἔργο ζωῆς τοῦ Victor Scholderer.

Ὁ Proctor πέθανε σ' ἓνα δυστύχημα στὶς Ἰαλίαις τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1903. Εἶναι ἴσως ἀμφίβολο ἂν, παρ' ὅλη τὴν ἀκατάπαυστη ἐνεργητικότητά του, θὰ εἶχε τὴν ὑπομονὴ καὶ τὴν ἀντοχὴ ποὺ χρειαζόταν γιὰ νὰ φέροι εἰς πέρας αὐτὸ ποὺ τώρα εἶναι τὸ κυριότερο ἐπίτευγμα τοῦ διαδόχου του. Γιατὶ τὴν κενή, λόγῳ τοῦ θανάτου τοῦ Proctor, θέση στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου ἀνέλαβε ὁ Scholderer στὶς 13 Σεπτεμβρίου 1904 γιὰ νὰ παραμείνει ἐκεῖ ἑβδομῆντα σχεδὸν χρόνια.

Ὅπως καὶ σὲ ἄλλους νέους βοηθούς, στὴν ἀρχὴ δὲν ἀνάθεσαν στὸν Scholderer καμμία συγκεκριμένη εὐθύνη γιὰ τὰ παλαιὰ βιβλία. Παρ' ὅλα αὐτὰ ἡ ὀξεία παρατηρητικότητά του καὶ ἡ ἀνεσή του μ' ὅλες τὶς ἀπαιτούμενες τεχνικὲς γνώσεις (συμπεριλαμβανομένης τῆς ἐκπαίδευσής του στὶς κλασσικὲς καὶ σύγχρονες γλώσσες) ἔγιναν γρήγορα ἀντιληπτές καὶ ἀπαραίτητες γιὰ τὸ εἶδος τῆς ἐργασίας ποὺ ἓνας *Κατάλογος τῶν Ἐντύπων Βιβλίων τοῦ 19 αἰῶνα* στὸ *Βρετανικὸ Μουσεῖο (BMC)* ἀπαιτοῦσε. Κάτω ἀπὸ τὴν καθοδήγηση καὶ ἐπιστημονικὴ ἐπιμέλεια τοῦ Pollard, ὁ Scholderer ἀνέλαβε νὰ ἐτοιμάσει τὸ γερμανικὸ τμῆμα τοῦ *BMC*, ἥδη ἀπὸ τὸ 1905. Αὐτὸ ποὺ ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἦταν μίᾶ λεπτομερὴς περιγραφή, μὲ τὴν χρονολογικὴ σειρὰ τοῦ Proctor, σύμφωνα μὲ τὴν ἐξάπλωση τῆς τυπογραφίας κατὰ χῶρες, πόλεις καὶ τυπογραφεῖα. Ἦταν ἡ πιὸ ἀντιπροσωπευτικὴ ἐπιλογὴ ἀρχετύπων βιβλίων ποὺ συγκεντρώθηκαν ποτέ – τὸν καιρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Scholderer περιελάμβανε περισσότερες ἀπὸ 10.000 ἐκδόσεις σὲ 12.500 περίπου ἀντίτυπα, ἢ ἴσως τὸ ἓνα τρίτο ὅλων τῶν ἐντύπων ποὺ κυκλοφόρησαν στὸν μισὸ αἰῶνα μετὰ τὸν Γουτεμβέργιο.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη ἀκρίβεια στὴν ἀντιγραφή τῶν πιὸ ἀναγκαίων καὶ σπουδαίων τμημάτων τοῦ κάθε κειμένου, ἀπὸ μόνη της ἓνα δύσκολο ἐπίτευγμα.

Ένα τέτοιο έργο απαιτούσε εξαντλητική ανάλυση τών τυπογραφικῶν στοιχείων ποὺ εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ ἀπὸ τὸν κάθε τυπογράφο καθὼς καὶ τὴν ὁμαδοποίηση τῶν ἐκδόσεών του σὲ λογικὴ συνέχεια, χρονολογημένες ὅταν αὐτὸ ἦταν δυνατὸ καὶ κάθε ἐκδοση ἐξακριβωμένη ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο, τὸ μέγεθος, καὶ τὴν δομὴ της. Δὲν εἶναι τόσο εὐκόλο ὅσο φαίνεται, νὰ κάνει κάποιος μιὰ ἐπακριβῆ περιγραφή τῶν τυπογραφικῶν στοιχείων ἐνὸς ἀρχετύπου. Ὅπως κι ὁ Scholderer παρατήρησε κάποτε, σὲ μιὰ σπάνια στιγμή προσωπικῆς περισυλλογῆς, μόνον αὐτοὶ ποὺ τὸ ἔχουν κάνει γνωρίζουν πόσο πρέπει νὰ κοπιᾶσει κανεὶς γιὰ νὰ ἀνιχνεύσει τὴν παρουσία καὶ τὴν ἀνάπτυξη ἐνὸς στοιχείου ἢ, ἀκόμη χειρότερα, τὴν ἀπουσία του μέσα ἀπὸ τὶς πυκνοτυπωμένες μεγάλες σελίδες τῶν πολλαπλῶν τόμων κάποιας ἐκδοσης. Ἡ ἀνίχνευση ἀπαιτεῖ μέγιστη συγκέντρωση (καθὼς ἐπίσης καὶ καλὴ ὀπτικὴ μνήμη) ἀν καὶ στὸ τέλος ἡ ἀναφορὰ της δὲν θὰ εἶναι ἴσως παρὰ μιὰ μόνον ἀράδα ἢ ἀκόμα καὶ καμμιά ἀπολύτως, σὲ κάποιο κεφάλαιο τυπογραφικῶν παρατηρήσεων. Κάθε τόμος τοῦ Καταλόγου περιεῖχε μιὰ ἀναλυτικὴ εἰσαγωγή τῶν τυπογραφείων ποὺ ἀναφέρονταν στὸ κείμενο, τοποθετῶντας ἔτσι τὸ κάθε ἀρχέτυπο σ' ἓνα γενικότερο ἱστορικὸ πλαίσιο ποὺ ἄλλιῶς οἱ περιορισμοὶ ἐνὸς καταλόγου ἢ οἱ ἐλλείψεις τῆς συλλογῆς τοῦ Μουσείου δὲν θὰ ἐπέτρεπαν νὰ ἀποδοθεῖ πλήρως. Πολλὰ ἐρωτηματικὰ ποὺ ἐτίθεντο ἀπὸ μιὰ γενικότερη θεώρηση τῆς παραγωγῆς κάποιου τυπογράφου ἀναλύονταν ἐκεῖ μὲ ἀκρίβεια καὶ ἀναμφισβήτητα ἐπιχειρήματα. Στους τόμους ποὺ συμπλήρωναν τὴν καταγραφή ὅλων τῶν ἀρχετύπων μιᾶς χώρας, κατὰ τὸ πρότυπο τοῦ καταλόγου τοῦ Pollard γιὰ τὴ Γερμανία (*BMC III*), συμπεριλαμβανόταν καὶ μιὰ σύνοψη τῆς ἀνάπτυξης τῆς τυπογραφίας τῆς συγκεκριμένης χώρας, καθὼς καὶ ἡ τότε ἀρκετὰ πρωτότυπη ἀνάλυση τῶν εἰδῶν καὶ τῶν θεμάτων τῶν ἀρχετύπων βιβλίων ἢ ἐξαιρετὴ ἀνάλυση τῆς ἀνάπτυξης τῆς ἰταλικῆς βιβλιοπαραγωγῆς τοῦ *BMC VII*, ποὺ ἔκανε ὁ Scholderer, κέρδισε τὴν ἀσυνήθιστη διάκριση νὰ μεταφραστεῖ στὰ γερμανικὰ τὸ 1938. Κατὰ τὴν μακροχρόνια σύνταξη τοῦ *BMC* (ἀκόμα ἀσυμπλήρωτου) ἔχει διαμορφωθεῖ μιὰ ἐνδελεχῆς καὶ πλήρης εἰκόνα τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς τεχνικῆς τῆς ἐπανάστασης τῆς βιβλιοπαραγωγῆς τοῦ 19 αἰῶνα. Θεωρεῖται δὲ ἀπὸ ὅλους, μαζί μὲ τὸ *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*, ποὺ ὅμως ἀκολουθεῖ διαφορετικὴ προσέγγιση, ὡς οἱ ἀκρογωνιαῖοι λίθοι τῶν συγχρόνων σπουδῶν τῆς ἀρχετυπίας.

Ὁ Pollard ὡς ἀρχισυντάκτης τοῦ καταλόγου μεταβίβαζε τὸ μεγαλύτερο ὄγκο τῆς ἐργασίας καὶ τελικὰ καὶ τὴ διεύθυνση τοῦ ἔργου στὸν νεαρὸ βοηθό του. Ἄν καὶ ἡ παρουσία τοῦ Scholderer σίγουρα δὲν ἦταν ἡ μόνη συμμετοχὴ στὴν συμπίλησή του, ὁ ἴδιος ἦταν ὅμως καθόλη τὴ διάρκειά του ὁ πλέον σταθερὸς μελετητῆς καὶ κατὰ καιροὺς ὁ μόνος ποὺ συνέχιζε ἀδιάλειπτα. Ὁ ὀγκώδης τόμος *VIII* (1949), μὲ θέμα τὰ γαλλικὰ ἀρχετυπα βιβλία, ἦταν ὁ τελευταῖος ποὺ ἐκδόθηκε ὑπὸ τὴ διεύθυνσή του καὶ ἐκεῖ ὁ Scholderer παρουσιάζεται στὸ ἀπόγειο τῆς παρατηρητικότητος καὶ τῆς ἀναλυτικῆς του ἰκανότητος. Γράφτηκε σχεδὸν καθολοκληρία κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Ἀμπερίστγουϊθ στὴν Οὐαλλία, ὅπου εἶχαν μεταφερθεῖ γιὰ ἀσφάλεια τὰ σπάνια βιβλία καὶ τὰ χειρόγραφα τοῦ Μουσείου. Ἡ παραμονὴ του ἐκεῖ γιὰ ἑπτὰ χρόνια γέννησε μέσα του μιὰ μεγάλη συμπάθεια γιὰ τοὺς Οὐαλλοὺς καὶ τὴν ὁμορφιά τῆς χώρας τους καὶ ἦταν στὸ Ἀμπερίστγουϊθ ποὺ ἀπεβίωσε τὸ 1971.

Ταυτόχρονα μὲ τὴν αὐστηρὴ καὶ περιοριστικὴ δουλειὰ τοῦ Καταλόγου, ὅπου ὁ λακωνισμὸς ἦταν ἀναγκαῖος, ὁ Scholderer δημοσίευσε μιὰ συνεχὴ σειρὰ ἀρθρῶν καὶ μελετῶν. Σ' αὐτὰ ἐπέτρεπε στὸν ἑαυτό του νὰ ἀναφέρεται πιὸ περιγραφικὰ σὲ θέματα ποὺ φυσιολογικὰ συναντᾶ ὅποιος καταρτίζει καταλόγους πολυαρίθμων ἀρχετύπων βιβλίων· ὑπάρχει συχνὰ μιὰ ἄμεση σχέση μεταξὺ τῆς ἐργασίας του στὸν Κατάλογο καὶ τῶν θεμάτων ποὺ ἐπέλεγε νὰ ἐρευνήσει. Σὲ περισσότερα ἀπὸ ἐξήντα χρόνια δημοσιεύσεων, ἄφησε λίγες περιοχὲς τῆς βιβλιογραφίας τῶν ἀρχετύπων βιβλίων ποὺ δὲν πραγματεύτηκε, ἐνῶ ἔκανε καὶ συχνὲς ἐπισκέψεις σὲ θέματα τοῦ 15' αἰῶνα καὶ νεώτερα, ὅπως αὐτὸ τοῦ παρόντος βιβλίου. Αὐτὲς οἱ μελέτες ποικίλουν ἀπὸ τεχνικὰ θέματα ταύτισης τυπογραφικῶν στοιχείων, τυπογράφων καὶ ἀναγνώρισης συγγραφέων (ὁ Scholderer λάτρευε νὰ ἀνακαλύπτει ἀκροστοιχίες ποῦ, ἐπιτέλους, ὀνόμαζαν ἀνώνυμα κείμενα), μέχρι περιγραφὲς τοῦ ἔργου κάποιου συγγραφέα ὅπως εἶχε ἐκδοθεῖ ἐκείνη τὴν πρώιμη περίοδο καθὼς καὶ ἐρευνες ὁλόκληρων θεματικῶν ἐνοτήτων τῆς τυπογραφικῆς ἱστορίας ὅπως, *Τυπογράφοι καὶ Ἀναγνώστες στὴν Ἰταλία τὸν 15' αἰῶνα*, γιὰ παράδειγμα, ἢ *Ἡ ἐφεύρεση τῆς Τυπογραφίας*.

Ἀνεξάρτητα ἂν τὸ θέμα ἦταν μεγάλο ἢ μικρό, τὸ ἴδιο χαρακτηριστικὸ πνεῦμα τῆς πέννας του ἦταν πάντα ἐμφανές· μιὰ εὐρεία πολυμάθεια καὶ ἓνας εὐληπτος, συνήθως πρόσχαρος τόνος στὴν μετάδοσή της: 'τὸ θ, αὐτὸς ὁ Peter Pan τῆς ἑλληνικῆς τυπογραφίας' ὅπως γράφει κι ἐδῶ. Ἡ βαθειὰ γνώση ὅλων τῶν γεγονότων μεταδίδεται μὲ μιὰ διαύγεια ἔκφρασης ποὺ κάνει τὸ κείμενο αὐτοῦ τοῦ βικτωριανοῦ μελετητῆ διαχρονικὰ εὐανάγνωστο. Παράλληλα μὲ τὴν ἀκρίβεια τῶν γραπτῶν του ὑπῆρχε καὶ μιὰ ἐντονη διεισδυτικὴ τῆς ἀντίληψής του. Ὅπου νέες ἐρευνες, ἰδιαίτερα σὲ τοπικὰ ἀρχεῖα, ἔχουν ἀπαντήσει ἐκ νέου κάποια βιβλιογραφικὰ ἐρωτήματα, συχνὰ συμβαίνει αὐτὲς οἱ ἀπαντήσεις νὰ ἔχουν ἤδη προειπωθεῖ ἢ προφητευθεῖ μερικὲς δεκαετίες πρὶν σὲ κάποιο κείμενο τοῦ Scholderer. Ἀκόμα καὶ τώρα, στὸ Τμήμα τῶν Ἀρχετύπων Βιβλίων τῆς Βρετανικῆς Βιβλιοθήκης, χρησιμοποιοῦμε καθημερινὰ τὶς χειρόγραφες σημειώσεις ποὺ ἄφησε στὰ ἀντίτυπα τοῦ *BMC* καὶ τοῦ *Gesamtkatalog*, ὑπενθυμίζοντάς μας κάποια σχεδόν ξεχασμένη περιοδικὴ ἔκδοση ποὺ διαφωτίζει κάποια πλευρὰ τοῦ ἔργου ἐνὸς τυπογράφου ἢ κάποιο ἄβολο γεγονός ποὺ ἀντικρούει τὶς ἀκόμα παραδεκτὲς ἀπόψεις κάποιας συγκεκριμένης ἔκδοσης. Παρὰ τὴν κάποια φυσικὴ του σιωπηρότητα, πίσω ἀπὸ τὴν πλούσια καὶ ἀνοικτὴ γραφὴ του μπορεῖ κανεὶς νὰ αἰσθανθεῖ τὴν εὐρεία φιλολογικὴ του γνώση καὶ πάνω ἀπὸ ὅλα τὸν βαθὺ ἀνθρωπισμὸ ποὺ διαπερνᾶ κάθε ἐπιστημονικὸ του κείμενο. Ἡ ἀνάγνωση τῶν ἀρθρῶν του, στὴν ἀνθολογία ποὺ συμπίλησε ὁ Dennis Rhodes¹ εἶναι ἐπιμορφωτικὴ ὄχι μόνο γιὰ τὴ βιβλιογραφικὴ μελέτη τῆς ἐποχῆς τῆς ἀρχετυπίας καὶ ὕστερότερα ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν εὐρεία ἀντιληψὴ αὐτὸ ποὺ δίνει σ' αὐτὲς τὶς σπουδὲς τόση ἀξία.

Ὁ Scholderer πέθανε στὰ ἐνενήντα ἓνα τοῦ χρόνια, στὶς 11 Σεπτεμβρίου 1971, ἔχοντας ἤδη τιμηθεῖ στὴν ἐνενηκοστὴ του ἐπέτειο μ' ἓνα σημαντικὸ *Festschrift* κι αὐτὸ ἐπιμελειμένο ἀπὸ τὸν φίλο του Dennis Rhodes². Πολλὲς ἄλλες τιμές, δημόσιες ἢ ἀκαδημαϊκὲς, εἶχαν φυσικὰ συσσωρευτεῖ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς μα-

¹ Dennis Rhodes, Ἐπιμ., *Victor Scholderer: 50 Essays in 15th and 16th Century Bibliography*. Ἀμστερνταμ, Menno Hertzberger, 1966.

² Dennis Rhodes, Ἐπιμ., *Festschrift: Essays in honour of Victor Scholderer*, Μαγεντία, Karl Pressler, 1970.

MARTIN DAVIES

χροχρόνιας σταδιοδρομίας του, μεταξύ τους δὲ ἡ ψήφισή του ὡς μέλος τῆς Βρετανικῆς Ἀκαδημίας καὶ ἡ Προεδρία τῆς Βιβλιογραφικῆς Ἐταιρείας.

Συνταξιοδοτήθηκε ἀπὸ τὴ θέση τοῦ Ἀναπληρωτῆ Ἐπιμελητῆ τῶν Ἐντύπων Βιβλίων, τὸ 1945 ἀλλὰ δὲν μείωσε τὴ συγγραφικὴ του δραστηριότητα ἢ τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὰ βιβλία στὰ ὁποῖα ἀφιέρωσε ὅλη του τὴ ζωὴ. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ βοήθεια ποὺ πρόσφερε στὴ συνέχιση τοῦ *BMC*, ἦταν μαζί με τὸν A. F. Johnson ὁ ἐπιμελητῆς καὶ συντάκτης δύο ἀνεκτίμητων καταλόγων³. Ὅχι πολὺ πρὶν τὸ θάνατό του ἀποφάσισε νὰ συγγράψῃ ἓνα σύντομο τόμο τῶν ἀναμνήσεών του⁴, ποὺ ἔχει πολλὰ ἐνδιαφέροντα σημεῖα, ἰδιαιτέρως τῶν πρώτων ἡμερῶν του στὸ Μουσεῖο. Αὐτοὶ ποὺ θὰ ἤθελαν νὰ τὸν γνωρίσουν καλύτερα θὰ πρέπει νὰ τὶς διαβάσουν μαζί με τὸ μακρὸ βιογραφικὸ του σημεῖωμα ἀπὸ τὸ διευθυντὴ τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου, Sir Frank Francis⁵.

Ἀλλὰ γιὰ μιὰ πράγματι ἐγκάρδια περιγραφή τοῦ ἀνδρα καὶ τοῦ ἔργου του, πρέπει κανεὶς νὰ στραφεῖ σ' ἓναν μελετητὴ τοῦ ἴδιου διαμετρήματος, τοῦ διαδόχου του George Painter καὶ στὸ ἄρθρο του Victor Scholderer: *In Memoriam*⁶.

³ Victor Scholderer, *Reminiscences*. Ἀμστερνταμ, Vangendt, 1970.

⁴ A. F. Johnson & Victor Scholderer, *Short-title Catalogue of books printed in Italy ... from 1465 to 1600 now in the British Museum*, Λονδίνο, British Museum, 1958 καὶ *Short-title Catalogue of books printed in the German-speaking countries ... from 1455 to 1600 now in the British Museum*, Λονδίνο, British Museum, 1962.

⁵ Sir Frank Francis, 'Victor Scholderer', *Proceedings of the British Academy*, Λονδίνο, 1972.

⁶ George Painter, 'Victor Scholderer: In Memoriam', *Gutenberg-Jahrbuch*, Μαγεντία, 1972.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ 1927

Ἡ παρούσα ἔκδοση εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς ἔκθεσης ποὺ πρόσφατα λειτούργησε στὴ Βασιλικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου γιὰ νὰ καταγράψει τὴν ἀνάπτυξιν τῶν Ἑλληνικῶν Τυπογραφικῶν Στοιχείων ἀπὸ τὴν ἐφεύρεσιν τῆς τυπογραφίας μέχρι σήμερα. Μετὰ τὰ ἐγκαίνια τῆς ἔκθεσης, ἔγινε ἐμφανὲς ὅτι ἓνας κατάλογος θὰ ἦταν χρήσιμος, ὄχι μόνον στοὺς μελετητὰς τῆς ἱστορίας τῆς τυπογραφίας, ἀλλὰ καὶ σ' αὐτοὺς ποὺ ἐνδιαφέρονται νὰ βελτιωθῆ τὸ ἐπίπεδο τῶν ἑλληνικῶν τυπογραφικῶν στοιχείων. Τὰ τελευταῖα χρόνια ἔχει σημειωθῆ μεγάλο ἐνδιαφέρον, καὶ ὁ θαυμάσιος σχεδιασμὸς τοῦ Robert Proctor προσφέρει ὅλα ὅσα χρειάζεται κανεὶς ἀπὸ μιὰ γραμματοσειρὰ πολυτελείας· ὅμως, ἀπαιτεῖται ἀκόμα νὰ βρεθῆ μιὰ ἱκανοποιητικὴ γραμματοσειρὰ γιὰ καθημερινὴν χρῆσιν, ποὺ νὰ συνδυάζει τὴν αἰσθητικὴν καὶ τὴν ἀναγνωσιμότητα μετὰ τὴν οἰκονομίαν χώρου. Τὰ μέλη τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, λοιπόν, δέχτηκαν μ' εὐγνωμοσύνη τὴν προσφορὰ τῆς Lanston Monotype Corporation νὰ ἐκδόσῃ ἓνα κατάλογο μετὰ δικὰ τῆς ἔξοδα, καὶ νὰ τὸν παραδώσῃ στὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο γιὰ διάθεσιν. Ἡ Lanston Monotype Corporation ἔχει ἤδη δείξει ἔμπρακτα τὸ ἐνδιαφέρον της γιὰ τὸ δεύτερον ἀπὸ τοὺς δύο σκοποὺς ποὺ ἀναφέρθησαν παραπάνω καθὼς καὶ τὴν ἐπιθυμίαν της νὰ συμβάλῃ στὴ λύσιν τοῦ προβλήματος· γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸν ἔχει ἐκδόσῃ μιὰ νέα γραμματοσειρὰ, ποὺ σχεδιάσθη ἀπὸ τὸν Victor Scholderer, καὶ ποὺ ἀποτελεῖ τὸ τελευταῖον δείγμα αὐτῆς τῆς ἔκθεσης. Γι' αὐτὴν τὴν πρωτοβουλίαν καὶ τὴν φιλόδωρον χορηγίαν της γιὰ τὴν παραγωγή τῆς παρούσας συλλογῆς πανομοιότητων, οἱ μελετητὰς καὶ οἱ σπουδαστὰς εἶναι βαθειὰ ὑπόχρεοι στὴν ἐταιρεία.

Ἀπρίλιος, 1927

FREDERIC G. KENYON

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	σελίδα ε΄
Σημείωση τοῦ Μεταφραστῆ	
Victor Scholderer 1880/1971	
<i>Martin Davies</i>	θ΄
Πρόλογος τῆς ἔκδοσης τοῦ 1927	ιγ΄
Ἱστορικὴ εἰσαγωγή	
<i>Victor Scholderer</i>	1
Εὔρετήριο τῶν πανομοιοτύπων	23
Τὰ πανομοιότυπα	29
Τὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα 'New Hellenic' (Lanston Monotype Corporation, Limited)	57
Τὰ ἑλληνικὰ στοιχεῖα τοῦ Victor Scholderer	
<i>John H. Bowman</i>	61
Βιογραφικὰ Σημειώματα	
<i>Γιώργος Δ. Ματθιόπουλος</i>	71
Βιβλιογραφία	87
Εὔρετήριο	89
Περιεχόμενα	93